

Opis źródła:

Pierwszy Uniwersał - Ustanowienie Komisji nad Edukacją młodzi narodowej szlacheckiej dozor mającej jest to ustawa, powołująca do życia Komisję Edukacji Narodowej, która miała za zadanie nadzorować edukację w Rzeczypospolitej. Niżej prezentowany tekst źródłowy jest fragmentem tej ustawy, w której znajdują się powody powołania rzeczonyj Komisji, jak również wymienieni zostali ludzie za nią odpowiedzialni i nią zarządzający.

Miejsce i data wydania:

Uniwersał ogłoszono w Warszawie, 24 października 1773 roku.

Miejsce przechowywania oryginału źródła:

Wydane drukiem w 1773 roku jest przechowywane w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Nauk w Krakowie.

Tekst źródła (fragment):

Ponieważ Ociec święty przez wydaną do wszystkich państw chrześcijańskich bullę niebawnie w państwach Rzeczypospolitej publikowaną być mającą skasował *Institutum* Zakonu [...] jezuitów, którzy w kraju większą część funduszków na edukację młodzi destynowanych i większą część edukacji za dozwoleń Rzeczypospolitej wielo konstytucjami nadanym utrzymywali: więc ażeby z tych okoliczności Rzeczpospolita tak co do edukacji młodzi krajowej, jako też co do dóbr i majątków nie ponosiła uszczerbku, takowe czyniemy rozrządzenie.

1-mo. Ustanawiamy komisją w Warszawie odprawować się mającą do edukacji młodzi szlacheckiej pod protekcją J. K. Mci P. N. M., do której *ex Senatu et Ministerio* ww. Ignacego Massalskiego biskupa wileńskiego, księcia Poniatowskiego biskupa płockiego, Sułkowskiego wojewodę gnieźnieńskiego, Chreptowicza podkanclerzego litewskiego, [...] Ignacego Potockiego pisarza litewskiego, księcia Adama Czartoryskiego generała ziem podolskich, Andrzeja Zamoyskiego kawalera orderu Orła Białego, Ponińskiego starostę kopajnickiego wyznaczamy. Ta komisja pod prezydencją wzmiankowanego J. W. JMCI księdza biskupa wileńskiego, lub *in absentia* jego pod prezydencją pierwszego *in ordine* komisarzów odprawiać się będzie. Funkcja komisarzów teraz wyznaczonych do sejmu ordynaryjnego w roku da Bóg 1780 trwać ma [...].

Słowniczek pojęć

Imo - primo; po pierwsze

ex Senatu et Ministerio - z Senatu i z Ministerstwa

in absentia - pod nieobecność

in ordine - w kolejności

Ignacy Massalski - biskup wileński, pisarz wielki litewski, członek Komisji Edukacji Narodowej. Targowiczanie, uznany za zdrajcę i uwięziony na rozkaz Tadeusza Kościuszki. Stracony przez lud w Warszawie 24 czerwca 1794 roku. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Jakub_Massalski

książe Poniatowski (Michał Jerzy Poniatowski) - sekretarz wielki koronny, biskup płocki, ostatni prymas I Rzeczypospolitej. Członek konfederacji targowickiej, prezes Komisji Edukacji Narodowej. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Micha%C5%82_Jerzy_Poniatowski

Antoni Sulkowski - kanclerz wielki koronny, wojewoda kaliski i gnieźnieński. Generał lejtnant wojsk koronnych oraz podkomorzy dworu austriackiego. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_Su%C5%82kowski

Joachim Litawor Chreptowicz - kanclerz wielki litewski, podkanclerzy litewski, członek Komisji Edukacji Narodowej, pisarz i poeta. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Joachim_Litawor_Chreptowicz

Ignacy Potocki - polityk i działacz patriotyczny, publicysta, dramatopisarz, pedagog, historyk i tłumacz. Członek Komisji Edukacji Narodowej. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Potocki

Adam Kazimierz Czartoryski - polski polityk, mąż stanu, dramatopisarz, krytyk literacki i teatralny, przywódca Stronnictwa Patriotycznego. Członek Komisji Edukacji Narodowej. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Kazimierz_Czartoryski

Andrzej Hieronim Zamoyski - kanclerz wielki koronny, marszałek Trybunału Głównego Koronnego, wojewoda inowrocławski oraz członek Komisji Edukacji Narodowej. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Hieronim_Zamoyski

Antoni Józef Poniński - starosta kopaniacki, członek Komisji Edukacji Narodowej, poseł na sejm, targowiczanie. Więcej: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_J%C3%B3zef_Poni%C5%84ski_\(ur._1732\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_J%C3%B3zef_Poni%C5%84ski_(ur._1732))

Stanisław August Poniatowski - król Polski w latach 1764 - 1795, ostatni władca Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_August_Poniatowski

Sejm ordynaryjny - inaczej sejm zwyczajny. Według artykułów henrykowskich miał być zwoływany co dwa lata na nie dłużej niż sześć tygodni. Od 1591 roku ustalono, że będzie on trwał 43 dni.

Pytania do źródła

Pytania do uczniów szkoły podstawowej i średniej (poziom podstawowy):

1. Czym była Komisja Edukacji Narodowej? Czym się zajmowała? Jaki miała wpływ na politykę wewnętrzną Rzeczypospolitej?
2. Jakie były inne reformy, przeprowadzone za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego?
3. W jakiej sytuacji politycznej znajdowała się Rzeczpospolita pod koniec XVIII wieku? Jakie wydarzenia miały wówczas miejsce, które wpłynęły na Polskę w następnych dziesięcioleciach?

Pytania do uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony):

1. Jaki był powód, w świetle tekstu źródłowego, ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej? Jaka instytucja, wcześniej, zajmowała się edukacją dzieci i młodzieży w Rzeczypospolitej?
2. W jakim mieście miała działać Komisja? Kto wchodził w jej skład? Kogo ustanowiono komisarzami i do kiedy miała trwać ich kadencja?

Wskazówki:

Odpowiadając na pytania należy pamiętać, że za edukację w Rzeczypospolitej odpowiadał przede wszystkim zakon Jezuitów, którego kasatę ogłosił papież Klemens XIV. Oznaczało to, że właściwie z dnia na dzień w Rzeczypospolitej przestało funkcjonować około $\frac{3}{4}$ wszystkich szkół. Należało więc dokonać szybkich i sprawnych reform w systemie szkolnictwa, które wypełniłyby pustkę po skasowanym zakonie, jak również zapewniłyby ciągłość edukacji w Polsce.

Komisja Edukacji Narodowej była wyjątkową instytucją, jakiej nie było dotychczas w Europie - stworzono jednolity system edukacji na trzech poziomach kształcenia - podstawowy w formie szkół parafialnych; średni w formie szkół wojewódzkich oraz poziom wyższy reprezentowany przez uniwersytety w Krakowie oraz Wilnie. Wartością dodaną prac Komisji było to, że wielu jej członków stanowili byli Jezuici, którzy mieli wiedzę na temat edukacji i szkolnictwa.

Pomimo tego, że Komisja została rozwiązana w 1793 roku, to jednak w czasie swojego dwudziestoletniego funkcjonowania sprawiła, że wielu Polaków otrzymało nowoczesne, oświeceniowe wykształcenie, co, bez wątpienia, wpłynęło później na społeczeństwo Polski pod zaborami.

Najważniejsze cezury:

1764 - 1795 - panowanie Stanisława Augusta Poniatowskiego

1772 - Pierwszy Rozbiór Polski

1773 - kasata zakonu Jezuitów

październik 1773 - powołanie Komisji Edukacji Narodowej

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Monika Poszalska